

Oral History Kosovo

SKENDER BOSHNJAKU İLE SÖYLEŞİ

Priştine | Tarih: 4 Aralık, 2018

Süre: 107 Dakika

Mevcut kişiler:

- Skender Boshnjaku (Konuşmacı)
- Kaltrina Krasniqi (Görüşmeci)
- Aurela Kadriu (Görüşmeci)
- Besarta Breznica (Kamera)

Sözel olmayan iletişimin transkripsiyon simgelem sembolleri:

() - duygusal muhabere

{ } - konuşmacı, bir takım işaretler kullanarak bir şeyi açıklamakta

Diğer transkripsiyon kuralları:

[] - anlamayı kolaylaştırmak için metne yapılan ekleme

Dipnotlar, yerellikler, isimler veya ifadeler hakkında daha fazla bilgi tedarik etmek amacıyla konmuş editöryal eklemelerdir.

Birinci Kısım

Aurela Kadriu: Kendini tanıtabilir misin, bize çocukluk hatıralarından bir şey anlat, senin büyüdüğün ortam nasıldı, ailen, nasıl bir aileydi, ne hatırlarsan anlatabilir misin?

Skender Boshnjaku: Başlayabilir miyiz?

Aurela Kadriu: Evet, evet.

Skender Boshnjaku: Kısacası, ben 1942 yılında doğdum. İlk okulu İpek'te bulunan Haxhi Zeka okulunda okudum, sonra ilk okuluma devam ettim, çünkü ilk iki sınıfı bitirmiştım, Karagaç'ta da eğitimime devam ettim, Karagaç'ta okula böyle denirdi. Sonra Ramiz Sadiku okuluna geri döndüm ve sonunda lisemi bitirdim, İpek'te Real Gymnasium derlerdi...

Aurela Kadriu: Bay Boshnjaku durup aileniz hakkında konuşabilir miyiz...

Skender Boshnjaku: Ah, ailem hakkında. Aile, babam, İsa, rahmetli oldu, annem, Hajrie, rahmetli oldu, bir kardeşim var, Shefqet. Çocukluğumun çoğunu İpek'te geçirdim, o zamanlara dair anılarım hep yoksulluk, kıtlık ile bağdaştırılmıştır. Okullu olmak kitapları, defterleri, kalemleri ve bu gibi basit şeyleri temin edememekten dolayı zordu.

Fakat, o yoksullukta, idealizm ve süreklilik var olan bir şeydi, öğrenmeye aç olmak ta öyle, bilgi için okumak ve saire. Yani, liseyi İpek'te bitirdim, o zamanlar ismi Real'di, artık Bedri Pejani, aynı zamanda çocukluğumdan çok fazla insanı hatırlıyorum. İlk öğretmenimi hatırlıyorum Hamdi Tabaku, ikinci öğretmenimi hatırlıyorum, Hamdi Tabaku. Devamında diğer iki sınıf için merhum Kamber Pajaziti benim öğretmenimdi, Xhafer Karahoda benim sınıf öğretmenim idi, Muhamet Belegu benim sınıf öğretmenim idi, Saban Aliu benim sınıf öğretmenim idi, Riza Çavolli benim sınıf öğretmenim idi, Rexhep Geci benim sınıf öğretmenim idi ve buna benzer.

Mutlu olmamın sebebi, özellikle Ahmet Meha, Ahmet Kelmendi, benim Aranvut dili öğretmenim, ailesi... Sanırım beni bu gün olduğum yere getiren insan. Dile dair bilgim, edebiyat, okumalar ve sonsuza kadar minnettar olacağım kişi, hala öğretmenler gününde onu Facebook hesabımdan hatırlatıyorum. Onu her öğretmenler gününde hatırlarım. Sanırım ben jenerasyonun, bu jenerasyona saygısı olan son Mohikanyım, öğretmenlerim, takdirimi belli etmek için ayakta durduklarım, son nefesime kadar onlara saygı duyacağım.

Yoksa, İpek'i hatırlıyorum, İpek'ten ayrıldığımda 18 yaşındaydım. İnsanlar, Rama'nın odun sobasını hatırlıyorum, taksici Shahin Goska, berberi hatırlıyorum Rexhep Bogu, arkadaşlarımı hatırlıyorum, Faruk... Faruk Begolli, Enver Hadri, Bajram Sefa, Ruzhdi Spahiu, dediğim gibi Enver Hadri, Ekrem Kryezui ile lisede aynı sınıftaydık. Onların arkadaşı olduğum için çok gururluyum, günümüz jenerasyonlarının yakalayamadığı dayanışmamız ve düzgün bir arkadaşlığımız vardı. Jusuf Gacaferrri, arkadaşlarım, neredeyse unuttuyordum, Jusuf Gacaferrri benim en yakın arkadaşım, biz komşuyduk, kendisi benden önce rahmetli oldu, sanırım onu hiçbir zaman unutmayacağım. Burada...

Kaltrina Krasniqi: İpek nasıl bir şehirdi?

Skender Boshnjaku: Efendim?

Kaltrina Krasniqi: İpek nasıl bir şehirdi?

Skender Boshnjaku: İpek olağanüstü yapı ve görüntüsü olan bir şehirdi. Aslında turistlerin uğrak yeri idi o zamanlar, turistler gelmeye başladı ve ana turistik yer de İpek, Rugova'ydı. Çocukken ilk turistler geldiğinde *plis*¹'i denemek için koşuşturan çocukları hatırlıyorum, gidip neler olduğunu görmek için bakardık. Fakat, her zaman İpek'i, Gryka e Rugovës'ı [Rugova Boğazı], İpek'in atmosferini beğendiklerini hatırlamak güzel bir hatıradır.

İpek, Lumbardhi tarafından ikiye bölünmüş olan bir şehirdir, Ura e Gurit [Taş Köprü], Ura e Zallit'i [Kum Köprü] hatırlıyorum, Korzo Otel'i hatırlıyorum, gezmeleri hatırlıyorum. O zamanlarda *korzo*²'da gezmek bir eğlence idi, aynı Priştine'deki gibi, dışarı çıkıp bulduğumuz yerdi. Belki ilk aşklarımıza baktık orada arkadaşlarımızla yürürken, ödevler ve saire hakkında konuşurduk...

Kaltrina Krasniqi: Sizin okumaya karşı bu hevesiniz nereden geliyor?

Skender Boshnjaku: Okumaya karşı bu hevesim, belki bunun benim yeteneğim olduğunu söyleyebilirim, benim kişisel sevgim ama aynı zamanda eğilimim, bir eğilim, bir erişim, öğretmenlerimin bir enerjisiydi, okula hazırlıklı olmak için gerekli gereçlere sahip olmasalar bile... Fakat belge ve diploma yetersizliği nedeni ile azalan, saklanan ya da maskelenen bir idealler vardı,

¹ Geleneksel beyaz keçe konik şapka, bölgeden bölgeye değişiklik gösterir, Arnavutlara özgüdür.

² Yayalara ayrılmış ana cadde.

buna rağmen bize verebileceklerinin hepsini vermeyi çok severdiler.

Kalem ve defterlerimizin olmaması bir yana, biz yine de başardık, biz bir şeyleri başarmış olan bir jenerasyonuz. Çok kişi sayabilirim, daha önce saydıklarım, hiçbir şeyleri olmamasına rağmen hayatta başarılı olanlar, bizim hiçbir şeyimiz yoktu. Lisede 10-15 dersten çoğu Sırp-Hırvat dilinde idi. Sırp-Hırvat dili ana dil gibiydi, aslında Sırpça sadece bir tane daha az dersimiz vardı. Yani dil de, çok fazla... bize çok soru sorarlardı, hatırlıyorum da Kosova Savaşını kalpten öğrenmemizi istemişlerdi, bir de Sırp efsanelerini öğrenip sonrasında ezbere anlatırdık.

Ben çok okurdum, kitap konusunda bir kıtlık vardı. Ben... Ben bugün gibi hatırlıyorum, örneğin, Naim Luci'den ödünç alırdık, rahmetli, Arnavutluk için gitti, rahmetli oldu, onun ödünç verdiği kitaplar vardı, örneğin hatırlıyorum da *Sul me Lotë* [Göz yaşları ile Sul] elden ele dolaşırdı. Sonra tüy kalem ile *Këngët e Milosaos'u* [Milosao'nun Şarkıları] yazdık, Real'in [Asil] ya da Bedri Pejani Lisesi masalarının, merdivenlerin üzerine. Orada Naim Frashëri'nin *Bagëti e Bujqësi* eserini de anlatırdık.

Yani, gerçekten de kitaplarımız yoktu ama elimizde olanlar ile denedik. Biraz okuma alışkanlığım vardı, aslında edebiyat dünyasına gireceğimi düşünürdüm. Çok okurum, aslında lisede Sırpça okurdum, *Don Quixote of La Mancha*, sonra *War and Peace*, Dickens ve benzerleri hakkında yazdım.

Yani biz okumayı seven bir jenerasyonduk, bu durum bu gün bile aynı. Kitap benim en yakın arkadaşım, en büyük sevincim ve en iyi buluşmam. Eğer günde bir kez kitaba dokunmasam, boş bir gün geçirmişim gibi geliyor... kullanmak gerekiyor.

Kaltrina Krasniqi: Ailen eğitim görmüş müydü?

Skender Boshnjaku: Hayır, hayır, hayır, hayır, eğitim görmediler. Annem ilkokulu bitirdi ama babam bitirmedi. Yani gerçek bu. Ayrıca içerideki dil de karışık arkaik bir dil. Yani, dili bana merhum Ahmet Meha öğretti, ayrıca onun dersinde yazmış olduğum yazıdan iyi bir puan almak onur vericiydi. Önceleri, düz yazılar kişinin aynasıydı. Diyebilirim ki, Üniversitede olduğum zaman, Tıp Üniversitesinde, kendimi yüksek lisans tezine adanmıştım, dedim ki, bilirsin, yüksek lisansa başlamak isteyeniyi görmek için en iyi yol onların yazdıklarını görmektir.

İkinci olarak, ben öğrettim, geriye gidelim, üç yıl boyunca Psikoloji Bölümünde, anormallik ve kişilik konusunda ders verdim. Benim için keyif verici olan, bilgiden başka, makale, test, makale yazardın. Yazacağım konu için önce sözdizimine, dilin ve düşünce akışının nasıl olduğuna bakardım. Yani, bütün bu insanların her biri için ilk test... Şöyle yapardım "Bakan olmak ister misin? Yada ne olmak istersin?Sadece iki cümle yaz ve sana elimi uzatacağım."

Bu yüzden, bu günki yazıların nasıl olduğunu bilmiyorum ama bence yazıları eskisi gibi yazmaları gerekiyor. Bugün nasıl olduğunu bilmiyorum, belki uygulanmıyordur, belki şimdi bizim yapmadığımız

bir şey vardır, Arnavut dil profesörü ne zamanki... İpek'in lisesine başvurduğum zaman, anlatıyorum da ilk okulu bitirmiş olmama rağmen bir giriş sınavı vardı. Yani, ilkokul, sekiz yıl, mükemmel notlar ve yine de İpek'in lisesine girmek için sınava girmek zorunda kaldım.

İlk günden itibaren Arnavut dili profesörüm, lisenin ilk yılını bitirdiğimizde, bize yaz tatili sırasında okumamız gereken kitap sayısını vermişti. Bu yüzden, yaz tatili sırasında her zaman 20 ila 25 kitap okumak zorunda kalırdık. Okul başladığında, “Ne okudun Skender? Ne?” Her kitap için bir portföy, hazırlık, bir... veri hazırlamak gerekirdi, ne okudunuz ne anladınız vb.

Kaltrina Krasniqi: Neyde... Evde arkaik dil konuşuyorduk derken tam olarak neyi kastediyorsun?

Skender Boshnjaku: Karma bir dil, Türkçe ve Arnavutça. Yani Türklerin etkisi... benim için büyük bir engeldi ve bence uzun bir Osmanlı saltanatının sonuçları Arnavut dilinin o kadar gelişmediği ve bizi etkilediğini, esaretin uzun süre devam etmesi ve devamında Sırp esaretinin bize anlatılarımızda sıkışıp kalmamıza neden olduğunu söyleyebilirim. Belki bende bunu fark edebilirsiniz, fakat daha spontane ve daha akıcı olmaya çalıştım...

Yani, Arnavutluk'un 1912'de bağımsızlığı almasına rağmen bunun iyi yanı, Arnavutluk'ta düşünce ve hayata ulaşılması, bu olayın en güzel kısmı bu. Bir de okuduğum romanlara bir bakıyorum da, Arnavutça çeviri olmasalardı sanırım iflas ederdik. Bence daha fazlasını başardılar, daha çok okuyorlar ve daha iyi konuşuyorlar. Demiştik ki tekrar doğma şansım olsaydı, Arnavutluk'ta doğmak isterdim çünkü bence beş altı yaşlarında bir çocuk dili benden daha iyi biliyor. Yani bizim bir takım engellerimiz var.

Bugün bile ben Sırpça düşünüyorum ve sonra Arnavutçaya çeviriyorum. Yani bu iyi bir durum değil, bugüne kadar elimden geldiğince çok okumaya çalıştım ve inan bana bugünlerde *Huckleberry Finn'in Maceraları'nı* okuyorum, filmini gördüm ve Sırpçasını okumuştum ve Sırpça okuduğum bütün romanları, şimdi ikinci kez okuyorum. Tüm bunlar çeviriler sayesinde. Özellikle çevirmen Pjetër Rei'nin olağanüstü çevirileri... Fan Noli Servantes'in çevirisini yaptı ama aynı zamanda Pjetër Rei de çevirdi. İşte, bahsettiğim bu şeyleri bu okumalar sayesinde başardım.

Kaltrina Krasniqi: Sonra, 18 yaşındayken nereye gitmeye karar verdin?

Skender Boshnjaku: 18 yaşımdayken *matura*³'yü İpek'te bitirdim, *matura* tezi vardı, hazırlıklar vardı. Benim tezim “*Romani i Kosovës*”tı [Kosova'nın Romanı], ben Rexhai Surroi'nin “*Besniku*” [Sadık olan], Azem Shkreli'nin “*Karavani*” [Karavan], Sinan Hasani'nin “*Rrushë ka nisë me u pjekë*” [Üzüm olgunlaşmaya başladı] romanları hakkında yazdım, bu... bunlar Kosova'da ilk Arnavutça romanlardı.

³ İllkokulun sekizinci yılından sonra öğrencilere verilen bir dizi sınavdır (Lise mezuniyeti).

Maturayı bitirdikten sonra, Priştine Radyosuyla işbirliği yaptım, “*Kolovajsa e të Dielave*” [Pazar Günkü Kolovajsa] programı tekrar tekrar Priştine Radyosunda yayınlanıyordu, sonra da meslektaşlarıma sordum, “Ekrem, ne okumak istersin? Skender...” Skender Shala vardı, hepsine sormuştum. Sonunda da kendime sordum, “Ne okumak istersin, Skender?” Tıp ilk kez, ilk dediğim tıptı. Spontane gelişmişti ve raporu Priştine Radyosuna gönderip orada dedim ki, “Bu çok öğrenci, benim bu arkadaşlarım okuyacak.”

Karar verdim... Belgrad [Üniversitesine] giriş sınavına girmeden kayıt oldum çünkü notlarım... eskiden notlarım çok iyiydi, mükemmeldi ve kabul oldum. Ve bir meslektaşım, Sejdi Berisha, şair olan değil, o bir veteriner, Veterinerlik Fakültesindeydi, bana dedi ki, “Skender, sen fakülteye kabul oldun ve ben de senin kaydını karşılamak istiyorum,” çünkü kayıt için param yoktu, o kayıt paramı karşıladı.

Kayıt olduktan sonra, tek başıma Belgrad’ta okumak için İpek tren istasyonundan babamın valiziyle ayrıldım, ahşaptı. Burssuz, hiçbir yardım olmadan, yani tek başıma Belgrad’ta okumaya gittim vb.

Kaltrina Krasniqi: 18 yaşında İpek’ten Belgrad’a gitmek nasıl bir duyguydu?

Skender Boshnjaku: Bir, sanırım hayat, düşünmek için zamanım yoktu, bir nehre girer gibi, bir okyanusa, sanki deniz seni götürüyor ve nereye gittiğini bilmiyorsun. İşe böyle boğuldum, yani demek istediğim hayatın bu oyununa girdim ve çok fazla düşünmedim. Ve kayıt oldum, aslında Belgrad’a gittiğimde, Sejdi bana dedi ki, “Diploman burada, Skender,” ve rekabete girdim... O zamanlar, Vrdovc adında bir yurttaki kalıyordum, İkinci Dünya Savaşından önce, Ekrem, Faruk Begolli, Enver Nimani, Petrit, ve Petrit ile aynı odada kalıyordum...

Kaltrina Krasniqi: İmami?

Skender Boshnjaku: İmami değil, Petrit Begolli, Petrit Begolli, Ali Berisha, hepimiz aynı odadaydık. Bir oda vardı, kar odaya giriyordu ve her sabah... bir fırınımız vardı, üniversiteye gidebilmek için her sabah kalkıp ekmek almak bizim sorumluluğumuz altındaydı. En rastgele ben oradaydım, ama başka birinin sırası geldiğinde...

Sonra sobayı kömürle yakmamız gerekiyordu, çok fazla iş var gibi hissederdik, o yüzden daha sıcaktan daha fazla soğukta otururduk. Sonra ikinci yılımda yeni Belgrad yurdunda kaldım, yeni Belgrad, bir, beş bloktan oluşan 40 bin öğrencilik bir öğrenci merkezi. Dört tane blok erkekler için, bir tane blok ta kadınlar içindi. Sonra yaşadım, Belgrad’ta şanslıydım, Ivo Lolla Ribar’da, genelde yabancıların yaşadığı bir merkezdi fakat ben şanslıydım.

Sonra Svetozar Penezic’te yaşadım, sonra Vrdovc’a geri döndüm, öğrenciler için yeni yurt, burası eğitimimi tamamladığım yerdi. 1961 yılında liseyi bitirdikten sonra eğitime başladım ve sanırım

1966 yılında tamamladım. Sanırım onları *rok*⁴ta 9.0 not ortalaması⁵ ile bitirdim. Eğitimim boyunca, ben, söylediğim gibi parasız gitmişim, fakat ikinci yılımda eğitim kredisi için başvuru yaptım. Yaz boyunca Arnavutlar ile Belgrad tren istasyonuna kömür taşıdım.

Bu sırada ikinci yılımda eğitim kredisi aldım, fakat ikinci yılı bitirdikten sonra, iyi bir öğrenciydim ve Belgrad Biyokimya Enstitüsünde, Belgrad'ta Biyokimyada asistan olarak çalıştım. Yani çalışarak aldığım maaş, eğitim kredisinden çok daha fazlaydı. Üniversiteyi bitirdiğimde aldığım krediyi de, geri döndüm... o zamanlarda, seni nereye gönderecekleri bir emirdi, onlar da beni buraya gönderdiler ve Yürütme Kuruluna gittim, şimdi Kosova Parlamentosunun olduğu bina eskiden böyle çağrılıyordu.

Orada bir çalışan vardı, oraya gittim, dedim ki, "Bunu, bunu... bitirdim, İpek'e gitmek istiyorum. İpekliyim." Onlar bana sadece birtakım şeyler yazdılar, neredeyse bana ağızımı kapatmamı söylediler, "Bu hastaneye git ve bu kadar, bu hastaneye git." Ben... Ben ağlamıştım, buraya nasıl gelirim? Nasıl giderim? İpek'e gitmenin hayalini kurdum fakat burada kaldım.

Kaltrina Krasniqi: Hangi yıl?

Skender Boshnjaku: 1966'da.

Kaltrina Krasniqi: 1966 yılında Priştine nasıldı?

Skender Boshnjaku: Priştine kısımlardan oluşan küçük bir şehirdi, kaldırım taşlarıyla bunu tecrübe ettim, granit kaldırım taşları, Priştine'nin şehir merkezinde. O zamanlar Božur adında bir hotel vardı, sonra Iliria, Kosova Parlamentosu, bunları tecrübe ettim, açılışını deneyimledim, açılış, bizi liseden alıp oraya götürdüler, 60'larda Kardeşlik ve Birlik Anıtının yerleştirmelerine tanık oldum, şimdi Adem Jashari meydanı, yenilendiğinden beri öyle.

Trenle geldik, hayvanların teniyle, bizi buraya tren vagonlarına getirdiler ve biz sözde içeriye kabul edilmiştik... mitinge katılmak için... Svetozar Vukmanović - Tempo⁶ konuşma yapmıştı. JNA olarak çağırılan yolu hatırlıyorum, şimdi ise adı UÇK, çamurlu, istasyon, istasyon vardı... köşede trenlerin durduğu yerde, merdivenlerin seni Arbëria veya Dragodan'a çıkardığı yerde, orada tren durağı vardı, bir başka durak oradaydı, Priştine tren istasyonunun olduğu yerde, ayrıca yol, bu yolu hatırlıyorum. Grand Hotel 1977 yılında açıldı, Bankkos'u hatırlıyorum, hala olduğu yerde olan Ljubljana Bankasını hatırlıyorum.

Yollar dardı, asfalt değildi, Mark Isaku'yu hatırlıyorum, o yol da çamurluydu. Bütün yollar çamurluydu, fakat Priştine'nin çiçek parkı vardı, bir,bir...

⁴ Sırpça: *rok*, son teslim tarihi.

⁵ Amerikan A-F harf notu ölçeğinde B'ye eşdeğerdir.

⁶ Svetozar Vukmanović - Tempo (1912-2000) Karadağlı bir liderdi ve Yugoslav Komünist Birliği Merkez Komitesi üyesiydi.

Kaltrina Krasniqi: Neredeydi?

Skender Boshnjaku: Efendim?

Kaltrina Krasniqi: Neredeydi?

Skender Boshnjaku: Buradaydı, şimdiki Behxhet Pacolli'nin otelinin karşısında, orası çiçek parkının olduğu yerdı. Ihlamur ağaçları, diğer dekoratif ağaçlar, bugünlerde bile ortadan kayboluyorlar ve bu bir felaket, şimdi ise... benim değil, hatıramda değil. Kaldırım taşlarıyla çevrelenmiş bir Priştine, çocuk oyuncakları ve bisikletlere, herşeye... adanmış. Bu da benim Priştinem değil, benim Priştinem yıllarca büyüyen ihlamur ağaçları ve diğer ağaçlarla, fakat onlar bugün yoklar ve görünüyor ki tamamen kaybolacaklar.

Kaltrina Krasniqi: Priştine'ye döndüğünüzde nerede yaşadınız?

Skender Boshnjaku: Caddeye taşındım... o zamanlarda ev kiralamak için imkan yoktu. O zamanlarda Aca Marović caddesine taşındım, Sırların yaşadığı bir mahalle ve...

Kaltrina Krasniqi: İsmi hala Aca Marović mi?

Skender Boshnjaku: Hayır, artık Tringa İsmaili olarak çağırılıyor, Rahibe Teresa bulvarından gidip, Bexhet Pacolli hotelinin yakınında, şey yönünde... Hotel Sirius'a yakın, şehir parkına giderken, işte o caddeydi ve bende bir yıl boyunca orada yaşadım şey süresince... ilk önce uygulamayı bitirdim sonra da ben kesin olarak Genel Hastaneye kabul oldum, eskiden öyle derlerdi... söylemeyi unuttum buraya geldiğimde sadece ameliyat binası vardı, sadece o bina ve eskiden de adı Hijyen Ofisiydi. Başka binalar yoktu.

Aslında bir fotoğrafım var, bulamadım, Priştine Genel Hastane binasını arkada görebilirsin. Priştine Genel Hastane binasının inşaatı 1964-65' yılında tamamlandı ve ben de buraya 1966 yılında geldim ve 2007 yılında emekli olana kadar orada çalıştım.

Kaltrina Krasniqi: 1966 yılında orada çalışmaya başladığınızdan beri hastane nasıl değişti anlatabilir misiniz?

Skender Boshnjaku: Yani ben, o zamanlarda Priştine Genel Hastanesi Yugoslavya'nın en büyük hastanesiydi ve şey vardı, otopsilere gelince, eski Yugoslavya'da en yüksek yüzdeye sahipti. Priştine hastanesinin şeyi vardı... hastanenin içinde, size bunu söylemekten şeref duyuyorum, tanıştım ve yine taşınmak zorunda kaldım, bu günlerde unutulmuştur, merhum göz doktoru, Arnavut tıp dünyasının en iyisi, Xheladin Deda, ayrıca Talat Pallaska ile de tanıştım, yine popüler bir göz doktoru, Sehadete

Mekuli ile orada tanıştım, orada... Hajredin Ukelli ile tanıştım, Simon Debreci ile tanıştım, Gazmend Shaqiri ile tanıştım benden önce, Hysen Ukmataj, başka bölümlerde, Jinekoloji, Radyoloji'de Eshref Biçaku...

Kaltrina Krasniqi: Onlarla aynı jenerasyonda mıydın yoksa...?

Skender Boshnjaku: Hayır, hayır, onlar benden önceydi. Sana doğruyu söyleyeyim, aralarında en genciydim çünkü ben zamanında bitirmiştım. Diğerleri, tıp zordu ve benim jenerasyonumda tanıştıklarım eğitim süresince çok fazla uygulama yapıyorlardı çünkü çoğu... ben... Musa Haxhiu benden önceydi, onu hiç unutmam. Bence Musa Haxhiu Arnavut tıpının dayanak noktası ve kreması. Her zaman derdim ki, "Musa Haxhiu'nun ayakkabılarını silerim."

Çok fazla referansı olan bir doktor, bir çok dergide makaleleri var, fakat kendisi ABD'de vefat etti ve gömülü olduğu yer orası. Oh, Osman İmami'yi de unutmamam gerek, Tıp Fakültesinin ilk dekanı, Osman İmami. İsmi söylediğim bazı insanlar var ki asla unutulmamaları gerek ve 1970'lerde kurulan şey, onun geri dönüşü, tıp alanında, bir yıkım haline geldi, fakültenin felakete uğraması, bu insanların geleneklerini devam ettireceklerini düşünmüştük. Başka şeylerin yanında, tamamıyla değişti.

Kaltrina Krasniqi: Bize anlatabilir misin... genç olduğumuz için...

Skender Boshnjaku: Evet.

Kaltrina Krasniqi: Ben 81' yılında doğdum, onlar da 90'larda doğdular. Bize buraya geldiğinizde 66'-67' yıllarının nasıl olduğuna dair bir fikir verebilir misiniz? Her on yılda nasıl gelişti, neler inşa edilmişti, çünkü sanırım her yer boşalandı, sadece Ulpiana...

Skender Boshnjaku: Evet, evet, evet, evet, evet. İnsanlar...

Kaltrina Krasniqi: Siz her gün işe gittiniz?

Skender Boshnjaku: İnsanlar, şey yapan insanlar, demek istediğim politikada, bugün hala, ne zaman fırsatım olsa Fadil Hoxha'dan bahsederim. Bir portal var, Yakova'lı insanların olduğu, kültürün olduğu yer orası, onlar kültürü geliştiriyorlar, İpek ve başka yerleri düşünsem bile, size nereden olduğunu söylemeyeceğim... Ben yerelci değilim, değilim, ben herkesi seviyorum. Yakova'yı da seviyorum, hatta soy ismimin Boshnjaku olmasından dolayı Yakova'lı olduğumu söylüyorlar, ben de diyorum ki, "Evet, evet," çünkü orada soy ismi Boshnjaku olanlar var ve onlar Yakova'lı olduğumu düşünüyorlar, diyorum ki, "Evet," inkar etmiyorum.

Yakova'dan bir sürü arkadaşım var, her yerden arkadaşım var. Ancak Kosova hareketinin ilerlediği tarih... 1 Haziran, hayır, 1 Temmuz, 1 Temmuz Aleksandar Ranković ve asistanı Svetislav Stefanović'in

Brion Plenumu'ndaki çöküşü. 66' yılından itibaren Kosova gözlerini açtı ve gelişti. Belki de bunlar, yüzyılın esaretinde küçük bir ışıkla gerçekleşmiş en güzel günlerdi, silahları satın alınıp toplanmasından başlayarak, Kosova halkına bir sürü problem yaratan Aleksandar Ranković'in şovenist kariyerinin düşüşü ve sonunun gelmesi. Ayrıca köyler *otkupi*⁷ yüzünden acı çektiler, başka... vesaire.

O zamandan sonra Kosova çiçek açmaya başladı, Üniversite kuruldu, Tıp Üniversitesi kuruldu, başka Fakülteler de öyle, bir çok binalar inşa edildi, birçok ünlü fabrikalar kuruldu, amortisör fabrikası, Yakova'daki motor fabrikası, İpek'teki bisiklet fabrikası, Gilan'daki ısıtıcı fabrikası, Skenderaj'daki cephane fabrikası, Podujeva'daki tuğla fabrikası ve başka.

Yani, gelişimin rol oynadığı o zamanlarda, şöyle, Üniversitede olduğuna inandığım, orada, orada, sadece iki yüz bin çalışan, Kosova'da hastanede ve enstitülerde çalışan 15 bin tane sağlık çalışanı vardı. Çok fazla doktor iyi ilerliyordu, yani... Doktora, uğraşlar, insanlar Amerika'ya gittiler, gittiler... Gazmend Shaqiri doktora derecesini Prag'da aldı, diğerleri... Ben Belgrad'ta aldım ve... Belgrad'ta Fakültede bütün eğitimlerimi aldım, uzmanlık, yüksek lisans ve doktora.

Yani biz hepimiz kolsuzduk, sırsızdık, sanki öyle olması gerekiyordu ve biz de bu yüzden görevi uyguladık ve... gerçekten de insanlara ihtiyacı olan şeyleri sunmaya çalıştım ve biz bundan dolayı onurluyduk. Bu... 1966'yılından 1980'e kadar Kosova'nın gelişme süreciydi bu. 80'ler ve sonrasında, Sırbistan kilisesinin Ulusal Şovenist Hareketi başladı, Sırbistan milliyetçileri, Bilim akademisi ve diğerleri. 1986 yılında Bilimler Akademisi bildirimlerini ve Vaso Čubrilović'in direktiflerini uygulamak vesaire. Kosova devrilene, ilerleyene ve başarana kadar...

1968 yılında iş gösterileri vardı ve bende askerdim. Yani, insanların çabasıyla, gençlerin çabalarıyla, özgürlük dediğimiz şey geldi, fakat bu istekleri karşılamayı başaramayacak ve limiti olan bir özgürlüktü, bu yüzden de devrildi. Sağlık departmanı devrildi, eğitim devrildi, okul o seviyede değildi. Dediğim gibi, bizim pek bir şeyimiz yoktu fakat biz sonuna kadar kararlıydık ve onlara saygı gösteriyorduk. Bütün bunlar bugün olmayan şeyler, insanlık, sevgi veya karşılıklı saygı.

Yani sana hemen geri dönecek olursam, Aurela Hanım bana ulaştığında, ben açıkça kabul ettim ve inanıyorum ki, düşündüğüm şey sizin benim yaşam hikayem olmanız, çünkü yaşlı bir insanın yaşam hikayesi gençlerin elindedir ve her dakika gençlere yaklaşımaya çalıştım. Onların giyim tarzlarını benimseye çalıştım, çünkü bence gençlerin ve sizin jenerasyonun işleri daha zor, fakat aynı zamanda bizde olmayan bazı avantajlarınız var. Teknik, teknoloji o zamanlarda ihtiyacımız olan değişiklikleri yarattı ve bugün boşlukları kapatmamız için fırsat tanıyor, bilgi Google ve Wikipediada, sen bilgiyi alıyorsun ve avantajın da bu.

Yani, bu değişimler zihinselden daha çok teknik-teknolojik değişimler. Zihniyete gelince, yollarımız başka, biz doğal yolla yaşamaya devam ediyoruz, bu biraz da çalım atmak, sahte heyecan, çabasız

⁷ Sırpça: *otkupi*, tarım ürünleri vergisi.

yaşamak. Yani Tıp Fakültesi benim zamanımda olduğu gibi değil artık, maalesef. İnsanlar da öğrenilmesi gerektiği gibi öğrenmiyorlar, çünkü o fakültede, o fakültede, ilk tamamlayan jenerasyon Alush Gashi ve iyi çalışan diğerleri ve... başka öğrenciler de var, bugün hala tamamlamış olan öğrenciler var fakat hepsi bireysel olarak çalışıyorlar.

Yurt dışına giden insanlar var, onlar gurur duyduğum öğrenciler, Afrim Lyta gibi, o benim öğrencim, Ferid Agani, benim öğrencim, onları ben çalıştırdım. Aynı zamanda bundan bahsetmekten mutluluk duyuyorum, benden sonra devam edecek birini bıraktım, onlara da dedim, “Benim cenaze defnimde, kimse benim kanatlarımı kesti diyemez...” dediğim şey buydu, “Benim cenaze defnimde...” işlerin gidişatına göre inanıyorum ki, benim ölümümü tecrübe edecekler, çünkü sessizce öleceğim ve... Törensiz olacak ve kimsenin gelmesine izin vermeyeceğim, çünkü... onlara öyle söyledim.

Fakat, bu jenerasyona dair beğenmediğim bir şey var, kime bunu sunduysam, buna Afrim de dahil ve Jusuf Ula ve Ferid Agani, yine de... Onlar iyiler, benden de iyiler... Benim düşündüklerimi kabul ettiklerini de düşünüyorum, fakat hepsi üniversiteyi terk edip kendi özel klinik ve başka şeylerini açtılar. Siyaset da bu durumu çok etkiledi, halka açık tuvaletin bekçisini bile onların karar vermesi gerekiyor, siyaset Tıp Fakültesi için karar veriyor, siyaset herşeye karar veriyor.

Yani oradaki müdür becerileri üzerinden değil de siyasal üyeliği üzerinden seçiliyor. Size söylüyorum anti komünist... bahsetmeyi unuttum Ali Sokoli, çok... sıradışı, harika, Almanca dilini yurtdışında öğrendi, Xheladin Deda uzmanlığını Roma’da yaptı ve diğerleri. Fakat eskiden komünistler Xheladin Deda’yı kızdırmıyorlardı, aslında herhangi bir kıdemli görevli ona yaklaşamıyordu. Ona sataşmıyorlardı.

Düşünün, bu günlerde Xheladin Deda’yı oradan uzaklaştırdılar. İşte bu bir şeydir... Tıp dünyasında, emir gereklidir, aynı ordudaki gibi. Burada kimin ne yapacağını söyleyemezsin. Hepsi general kesilirler, kime soracağını bilmezsin, kimi yapacağını, bir gecede yönetici olursun, biri gider, siyasi ceketiyle diğeri gelir. Yani siyasi ceket başa gelen en kötü şeydir ve maalesef ki hala devam etmekte.

İkinci Kısım

Kaltrina Krasniqi: Skender bey, ne zaman evlendiniz?

Skender Boshnjaku: Evlenmeden önce, sana söyledim stajı bitirdim ve Nöropsikiyatri bölümünde çalışmaya başladım. Bütün hayatımı Nöropsikiyatride geçirdim, orda 40 yıl boyunca çalıştım...

Kaltrina Krasniqi: Bu sizin seçtiğiniz bir şey miydi yoksa...

Skender Boshnjaku: Yapmayı ben seçtim, edebiyata yönelmediğim için vazgeçtiğimi karşılamak, psikiyatri ile, vazgeçmek için değer bir şey seçtim, edebiyatımı süreklilik içinde uygulamak ve genişletmek, insanları ve insan doğasını anlamak için, çünkü psikiyatrist olmak için çok okuman gerekiyor, psikiyatridi bu yüzden seçtim. Nöropsikiyatri, çünkü eskiden nöropsikiyatri denilirdi.

Evlendiğim yıl... yıl... evlendim ve... Priştine Belediyesinde 16 Aralık, 1969 yılında kayıt yaptım ve ben geleneksel evlilik yapmıştım. Bugün onun evi MiqtPub'ın olduğu yer, MiqtPub'ın nerde olduğunu biliyor musun? İşte orası onun evi. Kendisi orada doğdu. Onu oradan alıp İpek'e götürdüm, geleneksel bir gelin olmuştu. Oradan, bir sonraki gün, trene bindik ve Avrupa'ya doğru trenle maceramıza devam ettik. Belgrad, Lübljana, Milano, Paris, ardından Viyana, Prag, Budapeşte, Belgrad, Kosova, Priştine'ye gittik.

Kaltrina Krasniqi: Hanımefendi kim?

Skender Boshnjaku: Hanımefendinin ismi Shukran Osmani, şimdi soy ismi Boshnjaku. Kendisi öğretmen, Priştine'de Felsefe Fakültesini bitirdi. Laboratuvar teknisyeniydi, daha sonra sağlık merkezinde sosyal hizmet uzmanı olarak çalıştı, eskiden böyle deniyordu, şimdi Aile Tıp Merkezi deniyor.

Kaltrina Krasniqi: Kendisiyle nerede tanıştınız?

Skender Boshnjaku: Efendim? Onunla kazara tanıştım, askeri personel alımı Gërmia yolundaki sağlık merkezindeydi, orada... dört numara, dört numaralı istasyonda. Benim kanımı alıyordu ve korkuyordu, ona dedim ki, "Korkma, bir sorun yok," bilirsin, ben doktordum, o da hemşireydi, laboratuvar teknisyeni, sonra sakinleşmişti. Yani, öyle ve böyle, ben ondan hoşlandım, işte ona olan ilgimin başlaması böyle oldu.

Askere gittim. Birbirimiz arasında haberleşme ben askerdeyken başladı ve zor zamanlarımı atlatmama yardımcı oldu... Askerliğin ilk bölümünü, altı ay boyunca Belgrad'daki sağlık okulunda tamamladım ve diğer yarısı da Macaristan, Avusturya ve Slovenya ile sınırdıydı. Haberleşme olduysa bile, dönüşümde, uzun sürmedi. Geri döndüğümde... 1968 yılında askerliğe başladım, 1969 yılında geri döndüm, Marttaydı ve Aralığa kadar devam ettik. Aralık ayında evlendik ve gelecek yıl 50. yıldönümümüz olacak.

Evlilikten sonra iki oğlumuz oldu, biri 2011 yılında vefat etti, diğeri de Leon, rahmeti olanın ismi Tomor'du, Leon Üsküp'te yaşıyor. Arnavut bir avukatla evlendi, bir oğlu ve bir kızı oldu. Sığınmacı olarak Londra'da yaşadığı vesaire.

Kaltrina Krasniqi: Evlendikten sonra nerede yaşadınız?

Skender Boshnjaku: Evlendikten sonra, eşimin yanına taşındım, o bahsettiğim eve taşındım ve orada

yaşadım, hala bu gün bile oraya giderim. Bara, o ev bir bara çevrildi, fikir o değildi aslında, fakat o başka bir hikaye, belki bu konuda söz etmemeliyim. İyi olmayan bir hikaye, olumlu değil, evin başına gelenler saygı çerçevesinde olmadı.

Kaltrina Krasniqi: Ne oldu?

Skender Boshnjaku: Oh, ne mi oldu, çok şey oldu. Belki bununla ilgilenmiyorsunuzdur, fakat bence çok utanç verici ve anlaşılmaz şeyler oldu, çok fazla imkansız fakat gerçek olan şeyler oldu. Bütün bu çabalardan, kar amacı gütmek, onu yıkmaya çalışmak, almaya çalışmak, onu soymaya çalışmak ve evin başından geçen daha niceleri, ayrıca evin bu güne kadar hayatta kalması kayda değer önem taşıyor, çevirili. Efendim?

Kaltrina Krasniqi: Bize nasıl olduğunu anlatın, çünkü şimdi...

Skender Boshnjaku: O ev var olduğundan beri aynıydı ve onlar bunu korumadılar, o evde doğan anne... Çünkü anneden mirastı, anneanne, sonra kuşaklar boyunca benim kayınvalideme kadar gelmişti. Benim kayınvalidem o evde doğmuştu, kendisinin iki kimlik kartı var: Bir tane 1908 yılına ait, diğeri de 1912 yılından. Fakat nereden bakılırsa, benim kayınvalidem 1912 yılında o evde doğmuştu, o ev 19. yüzyıla ait bir ev.

Benim güçlü irademle, bir vaha yaratmak adına, ben imkansız mümkün kıldım. Bu benim durumum. Ben inanıyorum ki sen Arnavutça nefes alıyorsun, Arnavutça düşünüyorsun ve düşünüyorum ki orada... ve eğer Dardan'a sorarsan, Dardan İbrahimi, ona karşı duruşum nasıldı, o sana anlatabilir. Dürüstçe benim neler yapabildiğimi söyleyebilir.

İlk önce orası İrish Pub'dı, sonra Dardan İbrahimi ve kardeşi Alban bir meslektaşlarıyla beraber orayı aldılar. Orayı yıktıklarına şahit oldum, evet, yıktıklarına, girişleri çatıdan söktüklerini gördüm, onları yakaladım. Eşimin ve kız kardeşinin isimlerini çekmeye çalıştılar, annelerinin mülkünü onlara braktığına dair, Shukrane ve Gjylnaze. Onun iki kızı vardı. Soylu bir kadındı ve şahit olduğu... onun eşi Zenel de benimle aynı şansa sahipti, o da eşinin yanına yerleşmişti, aşçıydı ve...

Prizrenliydi ve aşçıydı, onun... 1945 yılında Arnavutluğa kaçtı ve eşimin annesi hamileydi. Zenel, o Arnavutlukta öldü, der ki, "Hanım, gel gidelim," "Kocam, hayır, ben bırakamam, annemi bırakamam." Çünkü annesi de onlarla birlikte yaşıyordu, eşimin anneanesi. Yani onun yaşamı 1945'te eşi olmadan ölene kadar böyleydi, iki kızıyla birlikte... Eşim ve annesinin komünistlerle çok kötü deneyimleri var, çünkü onun eşi kaçmıştı, onları terk etmişti.

Çok fazla terk edilmek vardı, benim eşim... Mecbur kaldığımı söylemiyorum veya yediğimi tükürmüyorum, şimdi böyleyim demiyorum, fakat Kosova Komünist Birliği'ne üye olduğumu her zaman kabul ettim ve kabul etmeye devam edeceğim, üye olduğuma dair şeref duyuyorum... Fadil

Hoxha'nın başta olduğu... ve insanların... Mutluyum ve demiştim ki, Fadil Hoxha olacak, ismi modern Kosova tarihinde oyulmuş olacak, bu kadar.

Bu da benim... Eşimin bana söylediği şey, "Senden ayrılıyorum, Komünist Birliği'nden ayrılman gerekiyor." Ve... evet, evet, çünkü onun bir çok kötü deneyimi vardı, ayrıca polis, üniforma, hala bugün bile eşim için kötü bir hatıra taşıyor. Ayrıca tüm bu zaman, bugüne kadar, üniforma giyen insanlardan korkuyor, çünkü genç bir kızken evlerine girmişler... bugüne kadar baskın kağıdını korumuş. Halılarını almışlar, yemeklerini almışlar, her şeyi almışlar. Fakat onlar yaşadılar, bir tek onlar nasıl yaşadıklarını biliyorlar. Bir aile, ufak bir aile.

Yani, ben oraya taşındım, benim kayınvalidem beni hem bir damat hem de oğul gibi gördü. Ben de çok zamanında oradaydım... Bence kadınlar, Arnavut kadınları, Arnavut erkeklerinin kadınlara verdiklerinden çok daha fazla şey sundular. Diyebilirim ki Sırp ulusal şovenizmi ilk önce kadınlara saldırdı, aşığılama ile... sanki Arnavut kadınları bir çamaşır makinesiymişçesine. Bu çok büyük bir aşığılama...

Bu keyfiliğin bugün de hala devam etmesine şaşırıyorum. Arnavutlar çok zalim veya otoriter varlıklar ve erişimleri yok... kadınların, Arnavut kadınlarının verdiklerine... Arnavut kadınları çektiler ve erkekler başka şeyler yaptılar, kadınlar... kocalar geri geldiler, ve kadınlara ayaklarını yıkaması için uzattılar vesaire. Bu şiddet hala bugün devam ediyor... hala var ve... polisin bu şiddete karışmaya hakkı yok.

Bir grafiti gördüm, grafiti severim ve büyük bir koleksiyonum var. Önceden yazardım, sanat yapardım ve başka bir şey ile devam etmeyeceğim.

Kaltrina Krasniqi: Evin 60'larda bugüne kıyasen nasıl bir pozisyonu vardı anlatabilir misin? Demek istediğim, o mahalle eskiden nasıldı, çünkü şimdi tamamen farklı.

Skender Boshnjaku: O mahalle... o ev, eskiden olduğu gibi, başka aile evleri gibi, herkes taşındı. O binaya geldiğimde, karşısındaki bina halihazırda inşa edilmişti, onlar aslında bu evin bir kısmını aldılar, çünkü bu ev o zamanlarda Ramiz Sadiku diye çağırılan yere doğru inşa edilmişti, avlu sonuna kadar uzanıyordu, ve yollar kaldırım taşı ile yapılmıştı, granit kaldırım taşları. O ev de 50'li yıllarında inşa edilmişti ve Priştine Radyo'su baş çalışanları oraya taşınmıştı, Rexhai Surroi, Akil Koci, Nebil Dino...

Kaltrina Krasniqi: Açıklığa kavuşturmak için...

Skender Boshnjaku: Efendim?

Kaltrina Krasniqi: Konuştuğumuz şey... açıklığa kavuşturmak adına, biz şu anda Emekliler Derneği'nin olduğu binadan bahsediyoruz, yoksa...

Skender Boshnjaku: Derneğin olduğu yer, orada bir ev vardı... onlar eski evlerdi, Agim Ramadani caddesinin karşısında Syla'nın fırını vardı, sonra daha aşağıda, taksilerin olduğu yerde, sebze ve meyve dükkanı vardı, o katta bir Sırp kadın yaşıyordu. Sonra, orada küçük bir ev vardı, bugüne kadar hala ismini hatırlayamadığım bir laboratuvar teknisyeninin yaşadığı yer. Ayrıca, eski, harika bir ev vardı, fakat yıktılar ve bu kısımda da... başka bir ev vardı... ayakkabı tamircisi Macula, ayakkabı tamircisi Macula, Syla'nın fırınından aşağıya doğru, bir ayakkabı tamircisi vardı, Macula, Macula'nın babası, onlar...

Kaltrina Krasniqi: Besteci?

Skender Boshnjaku: Besteci ve tanınmış grup, bugüne kadar kardeşi... veya Nijazi Macula'nın amcası, benim doktor meslektaşım, Nijazi Macula, Nöropsikiyatrist. Orada eski bir ev vardı, Kelmendi orada yaşardı, Kelmendi, şimdi sanırım onun oğlu, Agim, orada yaşıyor, Agim Kelmendi. O, bilmiyorum... o edebiyatla, folklor dansıyla ve her şeyle uğraşır. Tam da bu sıralamayla ve sonunda 90 derecede... o kısım yıkıldı ve inşa edildi.

İnşaat başlıyor, kamulaştırma yapılıyor ve Emekliler Derneği'nin inşaatı 1973 yılında başlayıp 75-76'lı yıllarında bitiyor. İnşaat bitiyor ve sakinler ve Emekliler Derneği oraya taşınıyor, işte böyle.

Kaltrina Krasniqi: Fakat, oradaki o diğer binanın inşaatı devam ediyor, öyle değil mi?

Skender Boshnjaku: Priştine Radyosu binası oraya geldiğimde benim eşimin evine yakındı, bugüne kadar, Ramiz Sadiku'nun çalışanlarının yaşadığı bir ev var, Priştine Radyosuna adanmış olan, kolektif bir ev inşa etmişlerdi. Devamında, bir tane daha eski ev vardı, orası yıkıldı ve sonunda bunların arkasında, otel ve ortak binaların arasında, o zamanlar İlira denilirdi, ilk Božur'du, sonra İliria, sonra Pacolli aldı orasını ve şeyin sonunda, şey... tiyatro var.

Şimdi de bu inşaat... Şu anda kabul ettikleri yazılı bir kağıdım var... onlar yasadışı, kaçak. Bu binadan Bexhet Pacolli'nin otelinin önünde olan. O bina, o otel kaçak, yasadışı, geçersiz ve daha bir sürü şey.

Aurela Kadriu: Orada olduğu zamanlarda Božur nasıldı?

Skender Boshnjaku: Yani, orası, orası muhteşem bir oteldi. Bütün jenerasyonlar orada tanıştırdı, Yeni Yılımlı orada kutladım, evet, evet. Girişte olan kısma Arabeska denirdi. Orada, bodrum katında Güzel Sanatçılar Derneği vardı, yazları Uka Briazni'nin müzik çaldığı, harika bir terası vardı, başka bir sürü insan vardı, yazını oraya gidip kahve içmeden geçiremezdin, güzel bir binaydı. İlginç olan da tüm bunlar kamuflej olmuş ve dedim ki, sordum... sergi orada olduğu zaman, çünkü sanat için kaygılıyım. Düşünüyorum ki, sonunda, benim hayatım sanatsal topluluğa ait olmalı. Sanat Galerisinde, mimarının

ortak hatırası vardı, Bashkim Fehmiu, Qemal Nallbani ve Kosova'nın mimarisine katkıda bulunan diğer mimarlar orada anılırdı, ünlü mimarlar.

Fakat orada İliria davası kapandı. Şimdi, beni daha fazla konuşturma, çünkü konuşabilirim, ben konuşabilirim. Bu öyle birşey ki... Aşağı çekilmemesi gereken bir şeydi, bundan öte, bu oteli ilk önce başka insanlar satın aldı, onun ismini söylemeyeceğim, sonra o kişi Behgjet'e sattı. Behgjet orayı aldığı günde yıktı. Orasını yıktı ve bu oteli inşa etti, ki orası otel bile değil. Bence bu Çernobil-vari bir çıkmaz, orada şeyden daha fazla beton ve demir var... Çernobil, 1986 yılında Ukrayna durumu patlak verdiği... hastane değil, nükleer santral. Orada estetik yok. Utanç verici, ancak oraya bakmayı sen seçiyorsun, orası...

Bunun üzerinde bir de *gabarit*⁸in dışına çıktı. Yerin her karesi... Ben orada yaşadım, bugün hala oraya kahve içmeye giderim, Belgrad Jeofizik Enstitüsünün yapmış olduğu bir kroki var bende, otelin ve etrafındaki tüm evlerin bir hesaplamasını yapmışlar. Ayrıca o her oranın dışına çıktı, fakat parası var ve bütün bunları o şekilde yaptılar.

Aurela Kadriu: Peki ya Union?

Skender Boshnjaku: Efendim?

Aurela Kadriu: Peki ya Union, çünkü Union da oraya yakındı?

Skender Boshnjaku: Union, evet Union'da, orasının Modern Sanat Galerisi olması için yapılan protestoların birçoğuna katıldım fakat... Fakat Union sadece bir iskelet, dış görünüşünü tamamen değiştirdiler...

Aurela Kadriu: Önceden nasıldı?

Skender Boshnjaku: Orası, Avusturya tarzında bir binaydı, 1926 tarihinde olduğu biliniyor, inşa edilmişti, oraya yakın... Llokaç Camisinin bir fotoğrafı var bende. Llokaç Camisi Božur'dan önce yıkılmıştı, İliria otel inşa edilmişti. Bu tamamen siyasi, siyasi, ayrıca Simon'un çeşmesini görebilirsiniz... Ben ayrıca Simon Shiroka'yı hatırlıyorum, Simon Shiroka... ayrıca oturup kahve içtiğin bir yer vardı, takas... Bir projem var, bir proje koleksiyonu, Simon Shiroka'nın bir grafiği var bende, çeşme, Llokaç Camisi oradaydı.

Llokaç Camisi yakındı, şeye yakındı... Bir fotoğrafım var, fakat yanımda getirmedim. Eski şeyleri çok severim ve... kayıvalidem anlatıyor da şey olana kadar çok çaba sarf edilmişti... Çünkü otelin temeli

⁸*Gabarit*, Fransızca terim, mimari eserlerin planlandığı kat planını, bu durumda mahalle planını tanımlamak için kullanılır.

kurulana kadar çeşmeden çok fazla su geliyordu. Çok fazla çaba sarf edilmişti çünkü çok fazla su vardı, çünkü Cami yıkılmıştı, çünkü bu... caminin neden yıkıldığıyla ilgili zorluklar hakkında efsaneler var.

Yani, bu öyle birşey ki bugün bile... Germia ile olan anlaşma gibi olsa daha iyi olurdu, Germia... bu alışveriş merkezi arkasında inşa edildi, daha sonra inşa edilmişti, 71-72'li yıllarında, yani demek istediğim Germia 70'lerde yapıldı. İlk alışveriş merkeziydi, şeyin karşısındaydı... Zahir Pajaziti anıtının karşısındaydı, Germia alışveriş merkezi oradaydı, diğeri bugün orda olanı.

Kaltrina Krasniqi: Orada ne vardı?

Skender Boshnjaku: Orada asansör vardı...

Kaltrina Krasniqi: Hayır, hayır, Germia'dan önce orada ne vardı...

Skender Boshnjaku: Orada eski evler vardı, yıkılan eski evler ve inşa edilen... devamlı olarak... Sana anlatayım, Simon Shiroka'dan çıktığın dakikada, merkeze doğru, bakanlığa doğru, devlet binası, orada bir kitapçı vardı, Yürütme Kurulundan sağa doğru bir terzi vardı, iki terzi, orada bir... kitapçı diğer taraftaydı, sonra bir balık restoranı vardı, şey için bir eczane vardı... tarım için, sonra bir genel, genel tüketim için genel bir dükkan vardı, sol tarafta bir... başlangıçtan itibaren bir Jugoplastika, giyisi ve ayakkabı dükkanı, ilk olarak bi tane... bir tane küçük *qebaptore*⁹ vardı... *qebatore* değil... fakat benim kayınbabamın *gjelltore*¹⁰si.

Sırp Konsolosluğunun eskiden orada olduğunu söyledikleri eski bir ev var, orada *pozlom* [Sırp ilkesi] vardı, *korzoya* giderdin, veya her nasıl şekilde çağırılıyorsa...

Aurela Kadriu: Şekerleme dükkanı?

Skender Boshnjaku: Şekerleme dükkanı değil, *qebaptore*. Sağ tarafta bir *qebaptore* vardı, sol tarafta da bazı dükkanlar vardı ve Kozara adında bir yaz dükkanı vardı, Kozara, Kozara oradaydı ve daha ilerisinde hala bugün orada olan saatçi Faruk Panduklu vardı. Sonra yolun sonunda da saatçi Daci vardı, Daci, oğlunun bugün Gençlik Sarayında bir..

Kaltrina Krasniqi: Dükkanı mı?

Skender Boshnjaku: Evet, saatlerle uğraştığı, saatleri ve gözlüklerle, gözlerle ve herşeyle alakalı diğer şeyleri sattığı bir dükkan. Sonra sola dönüp devam edince... Menda'nın babasının çalıştığı bir berberci dükkanı vardı, Menda'nın babası...

⁹ Kebap servis edilen bir dükkan.

¹⁰ Geleneksel yemeklerin servis edildiği bir dükkan; ismini güveçten alıyor. Tam çeviride güveç dükkanı olarak çevriliyor.

Kaltrina Krasniqi: Neredeydi?

Skender Boshnjaku: Orada, hemen devamında... Eski Posta Ofisi vardı ve onun karşısında eski bir ev vardı, Menda eskiden oradaydı, babası, sonra kardeşi, şeyde olan kardeşi... şimdi Amerika'da yaşıyor. Menda, Menda orada çalışmadı ama kardeşi Meti, Meti. Saçlarımı orada kestirirdim, çocuklarım da saçlarını orada kestirirdi. Hala var olan aynı caddede, sağ tarafında bazı eski evler vardı, sonra Sarajeva vardı, sol tarafta bir kasap vardı, sonra da eczaneye dönüştürüldü, Amir Agani.

Sonra orada bugün de var olan bazı yapılar var, berberci var, sonra bir ayakkabı tamircisi ve başka. Sonunda da, plakların satıldığı bir dükkan vardı, çok küçük, dar, plak. Mascagni, Giuseppe Verdi ve başkalarının operalarını almıştım. Sonra sol tarafta bir bina vardı, orada... orası yıkılmış ve burası yapılmıştı... köşede bir giyim mağazası var. Başta, Raiffeisen Bankasına gelmeden önce, 1922 yılında yapılmış eski bir bina vardı, Kozarac adında bir doktor orada çalışırdı, Rinia Sinemasının önünde, önünde.

Oradaki sinemaya sıklıkla giderdim, sonra ikinci kattaki diğer sinema açıldı, sonra devamında Simon Shiroka vardı, bazı bir katlı binalar vardı, küçük olanları. İlk inşaat Taslixhe'deydi. Kimsenin yönlendirmeye cesaret edemediği inşaat, fakat onlar küçüktü, güzeldi, o günün standartlarına göreydi. Sonra başlıyor... şeye şahit oldum... bu kısım... orada büyük değişiklikler olmuştu, buna tanık oldum... 66-67'li yıllarında Priştine'de motokrosu görmeye geldiğimde... burada Dragodan'da, eskiden Dragodan denilirdi buraya, motokros yarışına geldiğimde.

Başından sonuna kadarki kısımlar hep üzüm bağlarıydı, üzüm bağları. 60'larda hiçbirşey yoktu. Sonra ilk sıra başladı, bazı doktorlar ve diğer bazı insanlar ilk sırayı inşa etmeye başladılar. Sonra ikinci sıra ve devamı. Yani onlar güzelliğini, mahremiyeti, yeşilliğini bugüne kadar koruyan yapılar. Diğer yandan bu inşa edilenler irrasyoneller, mantıksızlar, bazıları vahşilik diyor ama aslında bizim asıl gerçekte ne olduğumuza uygun yapılmışlar, vahşi mimari.

Bunun hakkında yazdım, Elisa Hoxha da yazdı, bir kitabım var, hayır yok, fakat bunun hakkında makalelerim var, çok fazla insan bu konuda yazdı, inaniyorum ki hiç kimse... hiç kimse bunu durdurmaya kalkmadı. Ben... ben var olan şeyleri koruduğum için şeref duyuyorum, merkezde korunmuş olan o bina için onur duyuyorum ve... insanlar o evin etrafında aynı farenin etin etrafında dolandığı veya imamın cami minaresinin etrafında dolandığı gibi dolanıyorlar. Neden bilmiyorum, fakat siyasi nedenler ve rant bu nedenlerin arasında.

Bunlardan başka, orada, bunu da söyleyebilir miyim? Güvenilir bir bilgiden, Bexhet Pacolli'nin 20 katlı bir otel yapmak istemiş ve şehrin o kısmı onun tarafından yutulacaktı, fakat yapamadı çünkü ben buna bir engeldim. Dedim ki, çoğu kez şey hakkında konuşurken... oraya eşimle ve herşeyimle gittim. Çünkü bütün o yasadışı inşaatlar onun tarafından finanse ediliyordu ve oradan taşınmaya dair girişimler vardı

ve bu yasadışı inşaat benim avlumdan geçti, bütün o kanalizasyon benim avlumdan, şikayet ettim fakat kimse aramadı. Bir bavulum var, bir, bir, bir çanta, iki çanta, eşek yükü kadar kağıtlar ve diğer şeylerim var.

Üçüncü Kısım

Kaltrina Krasniqi: Bay Boshnjaku, eğitiminizi Belgrad'ta tamamladınız ve zannediyorum ki yüksek lisans ve doktora da devam ettiniz...

Skender Boshnjaku: Evet

Kaltrina Krasniqi: Nöropsikiyatri okumaya karar verdiniz...

Skender Boshnjaku: Evet.

Kaltrina Krasniqi: Bunun hakkında daha detaylı konuşabilir misiniz, bu kararı niye verdiniz, insan zihnine karşı niye bu kadar ilgilidiniz?

Skender Boshnjaku: Yani ben... hayat benim için her zaman bir soru işaretiydi ve ben her zaman meydan okudum...

Kaltrina Krasniqi: Sorun yok, sadece yazıcı.

Skender Boshnjaku: Daha zor olan şeylere meydan oku. Ben her zaman... ben zorluktan hiç korkmuyordum, şeyleri geldiği gibi göğüsledim ve hiç korkmadım. Kendimi kanıtlamak için nöropsikiyatriyi seçtim, eğer sevdiğim kişi isem, sevgiyle ve istekle. İşime olan sevgi ve isteğim 40 yıl boyunca devam etti.

O zamanlarda, sana söyledim, yüksek lisansımı yaptım ve konu olarak... Belgrad'tan her zaman danışmanlarım vardı, Belgrad'tan profesörlerim. Benim için plan da orada asistan olarak çalışmaya başlamaktı, fakat ben kabul etmedim ve orada bir açık vardı, profesörüm, Rakic, Sırbistan Bilimler başkanı, orada askerdim ve bana bunu bildirdi ve dedi ki, "Başvurman gerekiyor," fakat ben başvurmadım, kabul etmedim.

İlk önce genel doktor olarak başladım, sonra bir doktor, bana uzmanlık yapmam için öneride bulundular, iki yıl Priştine'de ve bir yıl da Belgrad'ta kaldım. Belgrad'tayken yüksek lisans diplomamı aldım ve elektrofizyolojiyi bitirdim. Geri döndüm ve gece gündüz taahhütsüz, engelsiz çalıştım. Günde ortalama 100-200 hastam vardı çünkü bir nöropsikiyatrist yoktu. Ayrıca ilk nöropsikiyatristler Sırp'tı ve... hayalim gitmemekti... inşa edilmeyecek bir bina için.

Her toplumun psikiyatriye hoşnutsuzluğu vardır ve bizim toplumumuz, bugüne kadar, psikiyatriye gelince onu ve zihinsel problemleri yargılıyor, bu böyle olmamalı. Fakat başka modern toplumlar var, bizim yargılayan toplumumuzdan daha modern. Ben de o binanın gerekli olduğu yerde inşa edilmesini denedim.

İlk önce biz... bizim hep... nöropsikiyatride her zaman bir itilme vardı, her zaman... büyük çadır ilk kattaydı ve çok geniş... örneğin 1996 yılında, tifo salgını vardı ve nöropsikiyatri bu hastalıktan acı çekenlerle doluydu, sonra sarılık salgınında, nöropsikiyatri yine bu hastalıktan acı çekenlerle doluydu.

Yani, 1972 yılında, tecrübe ettim, siz bilmiyorsunuz, suçiçeği salgını, Mekke'den gelen bir hacıdan... Belgrad'ta ortaya çıktı ve bazı semptomları vardı ve nerede olduğunu bilmiyorlardı, sonra karar verildi... derisinde bir şey vardı, fakat ne olduğunu bilmiyorlardı. Yani, 1972 yılındaydı, aslında bende Ervin Muriqi'nin suçiçeği hastalığının adanmış bir resmi var, ben aldım.

1966 yılından 1975 yılına kadar, ben o büyük çadırdıydım, 1975 yılından 1985 yılına kadar, kışladaydık. Yıkılmıştı, 1985 yılında hala bugün orada olan nöropsikiyatri kliniği açıldı. Kurucusu olmaktan şeref duyuyorum, bütün belgeler bende var, evimde tasarım fikri bile var. Bugün herkes diyebilir ki... İnsanlar bunu unutmaya çalıştı, fakat bu unutulması gereken bir şey değil.

Kaltrina Krasniqi: Söyle bana... 90'lar bölümü ve profesyonel iş hayatınızı nasıl etkiledi?

Skender Boshnjaku: İlk önce, hayalim şey olmaktı... insanlara hizmet etmek, şeye hizmet etmek... İnsanlara o kadar gençken hizmet ettiğim için onur duyuyorum. Her eve gittim, kendi arabamla her köye gittim. Priştine'de gitmediğim hiçbir yer yok ve... beni çağırılmaları gurur verici. Ayrıca, o zamanlardaki herkes, Sırp ve Arnavutlar, bana güvenirdi. Ben de her zaman bu ideali takip ettim, bütün hayatım boyunca en azından yarım kadar saygılı olmaya çalıştım, çünkü hiç yanlış yapmamak mümkün değil. Fakat yine de daha genç meslektaşlarımı kendi yolundan caydırmış olan işlere ve diğer şeylere katılmadım, çünkü bunun hoş olmadığını düşünüyorum.

Ben de çalıştım. Çalışmanın yanında, aynı zamanda yazdım. Sergilerle uğraştım, Kosova'da ve Kosova'nın dışında katıldığım sergiler hakkında üç kitap yazdım. Sonra da grafitiye olan ilgime devam ettim, büyük bir grafiti koleksiyonum var, *Grafitet e Prishtines* [Priştine'nin Grafitileri] adında bir kitap yayınladım ve onu gençlere adadım, grafiti... sonra da gitti, bu konu hakkında pek ses çıkarmadım ama onu adadım... Grafiti hakkında yayınlanmış olan ilk kitap, sana gönderebilirim.

Yani... sonra da şeyle devam ettim... işimle, şikayet etmektense, genelde şikayet etmem, bence böyle olması gerekiyor, bu da böyle olmamalı. Dedim ki, "Skender, o kadar konuşma. Sadece doğru olanı yap ve insanlar seni iyi bir örnek olarak görebilir." Çevre kirliliği konusunda çok hüsrana uğradım, Priştine'de, Kosova'da olan çöplerle. Dedim ki, bir şey olayım... ve kafamı çöp tenekesinin içine

sokmaktan da utanç duymam... aslında kızlar ve hanımlar ve diğer insanlar beni çöp tenekesinin etrafında görünce burunlarını kapatıyorlar... malzemeleri alıp sonra onları yeniden yapılandırmayı başardım, çöp ile ilgisi olmayan diğer tüm kompozisyonları yaptım.

Dedim ki bir şeyin çöpten yapılmış olması nasıl mümkün olabilir... Ben zihinsel çöpe, insan çöpünden daha yakınlık, yakınlarda açık olan bir sergimde dedim ki, "Kosova'da, zihinsel ve insandan olan çöp miktarı yükseliyor. Fakat ben zihinsel atıktan bir kompozisyon yapmaya çalıştım ki, insan atığı örnek alıp israf edilmemesi gerektiğini unutmaz."

Kaltrina Krasniqi: Bay Boshnjaku, 90'larda neredeydiniz?

Skender Boshnjaku: 90'larda Priştine'deydim, bütün zaman... taa ki... her zaman Priştine'de olana kadar.

Kaltrina Krasniqi: Mesleğinizi uygulamaya devam ettiniz mi, yoksa sizin için nasıl oldu?

Skender Boshnjaku: Her zaman... Yani, Milošević'in şiddet içeren tedbirlerinden sonra, bütün diğer tedbirler sonra geldi, bizim kliniğimize geldiler. Sana doğrusunu söyleyeyim, sonuna kadar dayanıklı olmamız gerektiğini düşünmüştüm ve doktor çok saftı, orada insanlar vardı... aynı onun gibi saf... şimdi... bahsetmek istemiyorum... Derdi ki, "Artış durumunda... Sırbistan bizi tanıyabilir." Arnavutların yaptığı buydu, şiddete karşı protestoların başladığı yıllarda bunu yaptık, şiddete ve Sırbistan'a karşı, yani eğer çıkarsam iki ay sonra dönecektim.

Ağlayan doktorlarla tanıştım, "Kuku¹¹, niye dışarı çıktım." Tecrübeden, toplandım ve sana doğruyu söyleyeyim, insanlara bile sordum, kime sorduğumu söylemeyeceğim, onlara sordum ve bana dediler ki... bende öyle düşünmüştüm ve biz toplandık, "Burda kalmamız daha iyi, çünkü biz sadece kendi ülkemizi besliyoruz ve bakıyoruz." ve inanıyorum ki 90'larda, kendime dedim ki, başardığım halde bile... kendi çocuklarım bile benimle atıştılar. Leon benimle atıştı ve dedi ki, "Adi bir insansın, sen öylesin, Sırp'larla oturuyorsun, bunu yapıyorsun." Ona dedim ki, "Hayır, sen kendi işine bak." ve *korzoya* çıktığımızda, etraftakiler derdi ki, "Bak, haine bakın, Sırp'a bakın." ve başka.

Umarım bunlar yazılmaz, fakat yine de... sıkışmış durumdayız. En insani iş şerefle çalışmaktır ve benim en şerefli zamanlarım o zamanlardı, 90'lar sırasında, 89' yılından 90'lara kadar. Biz gece gündüz çalıştık, herşeyi denedim... ve çok fazla dayanışma vardı, inanamazsın. Aslında, şiddetli yönetici derdi ki, "Biri size ne yapmanız gerektiğini söylüyor," ben dedim ki, "Hayır. Biz problem teşkil etmiyoruz, sadece işimizi yapmak istiyoruz o kadar."

Fakat orada, "Hayır, sen öylesin, sen böylesin..." yapan insanlara katlanmak zorundasın, ayrıca başka doktorlar da kendi özel kliniklerinde çalıştılar, gizlice yeşerdiler, onlar Sırp'lardan da kötüydü. Benim Sırp meslektaşım derdi ki, "Bak, senin arkadaşların bizden daha fazla *prepodne* [öğleden önce]

¹¹ Günlük konuşma dilinde, içeriğe bağlı olarak inanmama, üzüntü ya da merak ifade eder.

alıyorlar. Biz onların arz ettiği kadar veriyoruz.” Onlara aynı Belgrad’taki Arnavutlara bakıldığı gibi bakmaya çalışıyordum. Yani... iyi sonuçlandı, insancıl bir iş yaptık, gidenlerden daha iyi, benim meslektaşım dışarı çıkıp kendi özel kliniğini açtı ve öyle açıldılar.

Sırp lar bile bunu biliyordu. Sırpla çalışırdılar, Sırplarla çok çalışırdılar. Biz orada olduğumuz gibi vardık. Yani, ben itiraf ediyorum, bugün bile, kalmamız daha iyi oldu. Ayrıca bitane meslektaş vardı, benim odamda toplandık ve dedi ki, “Onlar dışarı çıkıyorlar ve hadi medyayı arayalım,” ben dedim ki, “Bak, sen gidebilirsin, fakat diğer çalışanlara ne olacak, başka iş bulamayan hemşire ne yapacak. Onların bugün işleri var.” Fakat, o yaptı, gitti. Diğeri de gitti, aynı böyle sormuş olan, onlar gittiler.

Kaltrina Krasniqi: 1999 yılına kadar orada mıydınız?

Skender Boshnjaku: Evet, 1999 yılına kadar oradaydım. 21 Haziran 2000 yılında geri geldim.

Kaltrina Krasniqi: Neredeydiniz?

Skender Boshnjaku: Priştine’de, o üç ay boyunca Priştine’deydim, eşim ve kız kardeşi ile kendimizi soyutlamıştık. 20’sinde... Bayramın ilk günüydü... Sanırım 26 Mart’ta, 24 Mart... bombalama bir Çarşamba günü başlamıştı, yani Perşembe, 25, Cuma, 28... 28 Mart’ta maskelerle... Ben... Eşim demişti ki, “Adam, bak neler oluyor.” Dışarı çıktım, ateş başladı, geri döndüm. Dışarıya oryantasyonumuz olmadan pijamalarla çıktık, dur lambalarına doğru gittik , o İtalyan gaz istasyonun olduğu yerde, o zamanlarda Jugo Benzina diye çağırılırdı, onun karşısında ve onun karşısındaki bir apartmanın önünde durduk.

Kapıyı çaldık ve, “Bizi kabul eder misiniz?” dedik, ben pijamalarlaydım, eşim ve kardeşi de öyle, o hastaydı ve gidecek bir yerimiz yoktu. Orada kaldık, bizi içeri aldılar, iki gün sonra, paramiliter birlikleri ile sarılıydı ve dışarı çıkamıyorduk. Tam bir krizdi, eşim çok... eşim çok güçlüydü, yaklaşık bir ay bizim giderlerimizi tedarik etti, gidip ekmek aldı ve eve tek başına geldi ve o ev... Hayalet, girişinde sadece paramiliterler vardı ve *Jedinstvos*¹² takiler vardı. Aynı zamanda...

Kaltrina Krasniqi: Tam olarak hangi bina?

Skender Boshnjaku: Hangi bina... yani, şey tarafından gidince... Gresa’nın [Restoran] açıldığı yerde, Gresa, o yönde ilerleyince... gaz istasyonundan sol tarafa gidince, kahve dükkanlarına doğru...

Kaltrina Krasniqi: Küçük kahve dükkanları.

Skender Boshnjaku: Küçük kahve dükkanları, Karadağ Elçiliğinin karşısında, diğer tarafta. Ya Elçilikten başlayarak ya da gaz istasyonundan, ilk ortak bina, şeyi geçip... orada bir dükkan var, dükkan, gaz istasyonu, ilk bina, ilk katı, üç ay boyunca yaşadığım yer orası. Çektiğimi bir tek ben bilirim ve öyle bir

¹² Rilindja Basın Sarayı’nda bulunan Sırpça günlük Kosova gazetesi.

şey ki... fakat, her zaman başkalarının başından geçenlerin çok daha kötü olduğu gerçeğini düşünürüm ve kendime derim ki, “İnsanlar çok daha kötü zamanlar geçirdiler, şikayet etmene lüzum yok.”

Ayrıca, karşı odadakilerin ne yaptığı günlüğü, komşular... içeriye girdiler...orada bir... OSCE'dendiler [AGİT]... o orada yaşıyordu o yüzden kapıyı kırıp oraya taşındılar. Belki bazı belgeleri alıyorlardı çünkü daha önce bir yabancı orada yaşamıştı. Paramiliterler orada kaldı veya polis, nereden bileyim ki ve onları tüm gece boyunca, “Bu adamın burnunu böyle kestik, buna böyle yaptık...” derken duyuyordum. Yani, bu korkunçtu ve...

Kaltrina Krasniqi: Çocuklarınız neredeydi?

Skender Boshnjaku: Biri Londra'daydı, diğeri de eşi ile birlikte Bregu i Diellit'te eşiyle kapana kısılmıştı.

Aurela Kadriu: Te Miqtë evinden ne zaman ayrıldınız?

Skender Boshnjaku: Ah, Te Miqtë...

Aurela Kadriu: Ne zaman taşındınız?

Skender Boshnjaku: Yan, ben Te Miqtë'te 1997 yılına kadar yaşadım, fakat kayınvalidem orada yaşamaya devam etti, bugün hala orada yaşayabilirsin. Şimdiki olduğum evde, Dragodan'da, Dragodan'da, buraya 1997 yılında taşındım...

Kaltrina Krasniqi: Gaz istasyonunun orada bulunmanız da bu yüzden.

Skender Boshnjaku: Efendim?

Kaltrina Krasniqi: Gaz istasyonunun orada bulunmanız da bu yüzden.

Skender Boshnjaku: Evet, gaz istasyonunda. Dragodan'daki evden, buradaki gaz istasyonuna geldim ve bu çok kötü bir durumdu, sessizlik, sadece kuş seslerinin duyulduğu bir durum veya inekler, kedi gibi şeyler veya havlamalar. Berbattı! Yani, 11 Mayıs'ta Rus kuvvetlerinin havaalanına gelmesini deneyimledim, havaalanının ismi neydi...

Kaltrina Krasniqi: Adem Jashari?

Skender Boshnjaku: Adem Jashari, evet, fakat aynı zamanda ordunun olduğu yer, istasyon...

Kaltrina Krasniqi: Goleshi?

Skender Boshnjaku: Goleshi, evet. Korkunç bir geceydi, atışma, makinalı tüfek... oranın penceresinden. Bu 11 Mayıs'taydı, çünkü bilmemiz gerek ki 10 Mayıs'ta, pardon, 11 Haziran, Mayıs değil, 11 Haziran, çünkü 10 Haziran'da Kumanova ile... miting başladı, 11 Haziranda bitti sanırım, kuvvetler girdiler, sonra 12 Haziranda NATO.

Kaltrina Krasniqi: O anlar sizin için nasıldı?

Skender Boshnjaku: Oh, bu harika bir andı, şeyden bile, şeyden... NATO'nun geldiği gün Cumartesiydi, yani 12 Haziran, Cumartesi... 11 Haziran Cumaydı, hayır... evet, tam 11 Haziran, Cuma, 11 Haziran, Cumartesi. Genellikle, uyumazdım, benim yaşadığım yerin penceresinden, evi kolayca görebiliyordun ve tankı gördüğüm zaman, çok erkendi. Oh, bugüne kadar... şimdi o dakikada ben... çok fazla mutluluk hissettim, dedim ki, "Oh, hanım, NATO geldi. Haydi onları selamlayalım!" ve tankı görene kadar koşmaya çalışmıştım, fakat tank bana döndüğünde, tankı gördüm ve ellerimi havaya kaldırdım ve çok büyüleyiciydi. İnanılmaz bir şeydi.

Evet, benim için bile, insanların unuttuğu çılgın bir atmosferin yaratılmış olması inanılmazdı. Benim için, o unutulmaz bir şeydi ve... beklemediğim bir şeydi. İnsanların dayanışmayı böyle unutmalarını beklemezdim, birbirlerine karşı olmayı, bilmiyorum.

Kaltrina Krasniqi: Sonra siz başladınız...

Skender Boshnjaku: Efendim?

Kaltrina Krasniqi: Sonra 1999'da hastaneye çalışmaya geri döndünüz dimi?

Skender Boshnjaku: Evet, öyle oldu. Savaş, hatırlıyorum da, 99' yılında 24 Ocak'tan, Şubat, Mart, 24 Marta kadar sürdü. Bombalama, savaş ve her şey 78 hafta [gün] sürdü. Mart, Nisan... Haziran 21'inde... çünkü her şehrin askeri güçlerin ayrılması için bir tarihi vardı ve o zamana kadar izin yoktu... O zamanda bile evime geri dönmedim, dönmedim.

Ve geri dönene kadar... çünkü insanlar evlere girmeye başladılar ve apartmandan çıkmaya cesaret edemedim çünkü evlere girmeye başlamışlardı... Doğru olmak gerekirse onlar... Türkiye'ye gitmişlerdi ve apartmandan ayrılmak mümkün değildi, onlar içeri girip başka bir daireye geldiler. Fakat durum şu ki benim de evim var, içeri girdiler, ben de 21 Haziranda geri döndüm. Ondan önce, sanırım eve 19 Haziran'da gelmiştim ve işe 21 Haziranda geri döndüm, 2000. Evet, 2000...

Kaltrina Krasniqi: Hangi yıl?

Skender Boshnjaku: Efendim?

Kaltrina Krasniqi: 1999 yılında değil de 2000'de işe geri döndünüz, öyle mi?

Skender Boshnjaku: Evet, 2000. Çünkü 1999'da biz kliniği terk ettik... en çok Martın başında, bombalamadan önce, biz kendi yolumuza döndük. Gidebilecek olanlar, kaçtılar, fakat ben gidemedim çünkü eşimin kız kardeşi çok hastaydı, felçliydi, yani gidemedik. Aslında, o gün onu evden dur lambalarına sırtımda nasıl taşıyabildiğimi hatırlamıyorum.

Kaltrina Krasniqi: Ve sonra, gelecek yıl, 2000 yılında işe geri başladınız.

Skender Boshnjaku: Evet, 2000 yılında işe geri başladım.

Kaltrina Krasniqi: İşe geri dönmek nasıl bir histi?

Skender Boshnjaku: Yani, 2000 yılında o, telefonda konuşup saat 8:00'da buluşma ayarladık, sıra halinde kliniğe birlikte girmek adına... şimdi içeriye girmiş olanın kim olduğu önemli değil, kim ne yaptı, bilmiyorum, fark etmiyor. Fakat 21 Haziranda, sanırım Pazartesiydi, Pazartesi, biz içeri girdik ve çalışmaya devam ettik. Orada şiddetli yönetici ile tanıştık, şeyin kız kardeşi... Lila ve başka hiç kimse, hiç kimse. Başka... bazı hemşireler, fakat başka doktor yoktu. Bir süre sonra, onlar da gittiler. Aslında gittiler... kovulabileceklerini okudular, bu yüzden gittiler.

Kaltrina Krasniqi: Arnavutlar geri geldiği zaman, onların da çalıştığı kişi...

Skender Boshnjaku: Evet, herkes işine geri döndü, herkes işine geri döndü ve günlük hayat başladı, bugüne kadar devam eden birşey. Diğer şeyleri de söyleyemem çünkü iyi şeyler değiller.

Kaltrina Krasniqi: Yargılanma var mıydı...

Skender Boshnjaku: Evet, evet, ben satın alınmış bir insan olarak yargılanıyordum, kötü bir insanmış gibi, kötü olan her şeymiş gibi. Doğruyu söylemek gerekirse, bu utanç verici, beni tasfiye edip zorla tutmak istiyorlardı, bilirsin, bunun önemi yok, sana sadece anlatıyorum.

Kaltrina Krasniqi: Sonra...

Skender Boshnjaku: Bu da bana hayatımın sonuna kadar çabalamak için güç verdi, 39 yıl ve 6 ay için. Herhangi birinin buna ulaşacağını düşünmüyorum. Bu da benim kendimi sadece işe ve başka hiçbir şeye adamama neden oldu ve bunu ben başardım.

Kaltrina Krasniqi: Sonra 2007 yılında...

Skender Boshnjaku: Sonra ben emekli oldum, emekli oldum. Hala bugüne kadar, özel bir klinik açmadım, özel bir kliniğim yok. Zevkle çalışmış olduğum bir şeyi seçtim, hayallerin peşinden giden küçük Skender'e dönüştüm, araştırmaya devam eden, meraklı ve hayattaki özlediğim istekleri tamamlamaya çalışan biri oldum. Bu zamanlarda yaşadığım olaylar bana lütfedilmiş bir nimet, çocukken istediğim dilekleri fark etmemi sağlıyor.

Yani, en büyük tatmin, beni hala yaşama devam ettiren şey. Ben her zaman hareket ederim, yürürüm, çünkü hayat hareket etmek demek, hayatın anlamı hareket etmek, uyurken bile, hareket ediyorsun, her atom hareket ediyor, insanlar hareket ediyor. Kendime diyorum ki, her sabah doğuyorum ve her gece ölüyorum. Hangi gün olacak bilmiyorum ama ölümü bekliyorum, ne zaman gelmişse, hoş gelmiş ve ben buradayım. Hiçbir şeyden korkmuyorum.

Kaltrina Krasniqi: Çok teşekkür ederiz Boshnjaku Bey.

Skender Boshnjaku: Lütfen...

Aurela Kadriu: Pardon, bitirmeden önce bir sorum daha olacaktı. Kardeşlik ve Birlik Anıtının açılışına gittiğinizden bahsetmişsiniz...

Skender Boshnjaku: Evet.

Aurela Kadriu: İpek'ten gelmiştiniz...

Skender Boshnjaku: Evet, evet.

Aurela Kadriu: Bana biraz daha anlatabilir misiniz? İpek'ten getirilen öğrenciler olarak size ne söylediler?

Skender Boshnjaku: Yani, bizi buraya hayvanmı gibi getirdiler. Bizi şeye koydular... o zamanlarda hayvanlar için tren vagonları vardı, İpek istasyonunda hepimizi içeri koydular, sonra Fushe Kosova istasyonunda değil, Priştine istasyonunda değil, tam burada, küçük binanın olduğu yerde, öyle bir... ve biz orada indik, çamuru bugünmüş gibi hatırlıyorum, geçerken, çamur dizlerine kadar geliyordu, sonra da anıta gittik, biz en uzaktaydık, bizi sadece duymamız için toplamıştılar.

Aurela Kadriu: Size ne dediler?

Skender Boshnjaku: Efendim?

Aurela Kadriu: Size ne söylediler, nereye gidiyoruz?

Skender Boshnjaku: Sosyalizmin zaferine, komünizmin zaferine, Kardeşlik ve Birliğin zaferine, Tito'nun, mutluluğun, idealizmin... süt ve bal, nereden bileceğim, her ideolojinin kendini methettiği gibi.

Aurela Kadriu: Topluluk nasıldı?

Skender Boshnjaku: Efendim? Çok fazla insan vardı. Bizi sadece bir yere bıraktılar ve öylece bekledik. Sloganlar, "Tito, çok yaşa", sen çok yaşa, o çok yaşasın, Komünist Birliği çok yaşa, Kardeşlik ve Birlik çok yaşa. Bizi aynı buraya getirdikleri şekilde geri götürdüler. Dediğim gibi, küçük istasyonu bugün gibi hatırlıyorum, o yoldan geçtiğim her seferinde, ki bu her gün, o günleri hatırlarım. Svetozar Vukmanović - Tempo orda konuşmuştu, Arnavut karşıtı olmaya yemin etmiş bir milliyetçi.

O aynı zamanda kuruluş üyelerinden biri, Dušan Mugoša'dan başka, Arnavut Komünist Partisinin kurucularından, Dušan Mugoša, Miladin Popović ve Svetozar Vukmanović - Tempo. Bu üçü Arnavut Komünist Partisinin kurucuları ve dolandırıldılar... Bujan Konferansı tutulduğu zaman, Bujan'da, 42' yılında Ocakta, Arnavutlara söz verdiklerinde, onları dolandırdılar, onların... Ulusal Kurtuluş Savaşı'ını kazanmak için onları dolandırdılar, Arnavutları toplamak için... Fakat bu Fadil Hoxha'nın suçu değildi, denildi ki, "Sırların nasıl olduğuna bakın, iyi ki kurtarılmışım." Fakat söz verilmişti ki, savaş bittiğinde, Kosova Arnavutluğa ait olacak. Fakat sonra işler olduğu gibi kaldı.¹³

Kaltrina Krasniqi: Çok teşekkür ederiz.

Skender Boshnjaku: Anlaşılır oldum mu bilmiyorum.

Kaltrina Krasniqi: Evet oldunuz. Çok teşekkür ederiz.

Skender Boshnjaku: Size de teşekkür ederim. Sana tam bir güven verip vermediğimi bilmiyorum, ama inanıyorum bunu ki büyük bir taahhüt olarak gördüm, bilmiyorum... kendimi çok sorumlu hissettim. Sanki hep hayattaymış gibi, hemen kabul ettim ve içimden geçirdim ki, "Yalan söyleme, genç jenerasyonlara ders veriyorsun. Yarın bir şey duyarsalar, diyebilirler ki, "İhtiyar bize yalan söylemiş..." Hiçbir şey hakkında yalan söylemedim.

Kaltrina Krasniqi: Çok teşekkür ederiz!

¹³ Anlaşmaya saygı gösterilmedi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kosova, Arnavutluk'un bir parçası değildi, Yugoslavya'nın bir parçasıydı.

Skender Boshnjaku: Denedim ki... Çoğu benden bahsetmez, benim bahsettiğim insanlar. İnançlı biri değilim, fakat sıkça Kuran okurum, düşünüyorum da, madem dini değerleri uygulamıyorum, en azından Kuran'ı okumalıyım. Kuran'da hürmetten bahsedilen bu bölümü beğenirim, kişiliğimin bir parçası değil, bu yüzden beni davet ettiğiniz için minnettarım ve bu minnettarlıktan uzaklaşmadığımı düşünüyorum ve sizi selamlıyorum.

Kaltrina Krasniqi: Çok teşekkür ederiz!